

Jazyk kroniky *Dějiny Sasů* Widukinda z Corvey*

■ KATEŘINA SPURNÁ
(Praha)

Abstract:

The Language of the Chronicle *Deeds of the Saxons* by Widukind of Corvey

The aim of the study is a brief survey of the language and style of the chronicle *Deeds of the Saxons* written by the Saxon chronicler Widukind of Corvey in the 10th century. At the beginning, the issue of the work, the author's background and the language are briefly described. The main focus of the article is given to the use of particular terms as e.g. *dux*, *comes*, *princeps*, *praeses*, *rex* and other titles, quite common in medieval sources. In Widukind's work, the absence of the title *marchio* is quite striking. The author replaces it with the words *comes* or *praeses*. The use of the term *rex* is also unusual: The chronicler uses it to describe among others also some of the Slavic Christian dukes, like Boleslav I and Mieszko.

key words: Widukind of Corvey, *Deeds of the Saxons*, medieval Latin, use of the terms *marchio*, *rex*

klíčová slova: Widukind z Corvey, *Dějiny Sasů*, středověká latina, užití termínů *marchio*, *rex*

Úvod

Kronikářské dílo *Rerum gestarum Saxoniarum libri tres* Widukinda z Corvey je jedním z dochovaných pramenů 10. století, který má svůj nepopiratelný význam i pro dějiny raněstředověkých Čech. Interpretaci historických faktů obsažených v kronice a jejich přesnějšímu chronologickému ukotvení

---

* Tato studie vznikla s finanční podporou grantu poskytnutého Grantovou agenturou Univerzity Karlovy, č. 527012, s názvem *Komentovaný překlad Widukindovy kroniky*, řešeného na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze.

bylo pochopitelně již v odborné, především německojazyčné literatuře věnováno mnoho prostoru.¹ V českém prostředí byly interpretovány zejména úseky kroniky² vztahující se k českým dějinám. Pokud jde o Widukindův jazyk, jehož stručné zhodnocení je cílem této studie, dosavadní bádání se soustředilo především na porovnání výrazových prostředků saského kronikáře s klasickou latinou. I když může tento přístup přinést jistě zajímavé poznatky, považujeme za cenné zaměřit se kromě základní charakteristiky jevů typických pro středověké texty a přítomných ve Widukindově kronice také na užití titulů a jejich srovnání s vybranými soudobými autory. Než však přistoupíme k této charakteristice, je nutné alespoň ve stručnosti představit osobu kronikáře Widukinda, dobu, v níž psal, a také jeho dílo jako celek.

Widukind se narodil zřejmě v roce 925³ a pocházel ze saského šlechtického rodu. Do kláštera v Corvey vstoupil pravděpodobně na počátku 40. let 10. století za opata Folkmara.⁴ V klášteře získal Widukind patřičné vzdělání, jež svou podstatou bezprostředně navazovalo na systém ustanovený v předcházejícím století Karlem Velikým.⁵ V klášterních školách otonského Saska

¹ LAUDAGE 2003, s. 193-224. Na s. 194, v poznámce 3 je možno nalézt přehled základní literatury k tématu.

² Srov. např. TŘEŠTÍK 2008, kde jsou na mnoha místech zmiňovány vybrané úryvky Widukindovy kroniky, především v souvislosti s výpravou Jindřicha I. Ptáčníka do Čech a s datem smrti sv. Václava (viz s. 216-220). Widukindově kronice byla věnována pozornost vždy v rámci větších historických prací, např. přeložené vybrané úryvky v monografii Libuše HRABOVÉ *Stopy zapomenutého lidu: Obraz dějin Polabských Slovanů v historiografii* a také v publikaci *Magnae Moraviae fontes historici* I, s. 153-155 (úryvky ke vpádům Maďarů na západ: kapitoly I,17 – I,20) a IV, s. 388-389 (kap. I,17 a I,20). Studie zabývající se výhradně Widukindovým dílem jsou prozatím spíše ojedinělého rázu, např. TÜREK 1985 a dále TÜREK 1988, nověji např. RAZIM 2012. V této souvislosti srov. nejznámější úsek kroniky: *frater tamen erat Bolizlavi qui quamdiu vixit, imperatori fidelis et utilis mansit* (I,35/51,1-2). Dále např. I,34; II,3; II,41; III,8; III,44; III,69. Všechny lokace ve Widukindově kronice, které se nebudou týkat kapitoly jako celku, budou nadále značeny nejen pomocí čísla knihy a kapitoly, ale také odkazem na příslušnou stránku a řádek v edici MGH z roku 1935.

³ WAITZ – KEHR – HIRSCH – LOHMANN 1935, s. VII.

⁴ Jediným dochovaným pramenem k Widukindovu životu je zápis v seznamu corveyských mnichů, kteří vstoupili do řádu v době opata Folkmara. Srov. *Catalogus Abbatum et Nomina Fratrum Corbeiensium*, s. 274-277. Widukind je uveden v seznamu mnichů jako druhý od konce, což vede některé odborníky k závěru, že jeho vstup do kláštera lze datovat do roku 940.

⁵ K problematice otonské kultury 10. století především z hlediska knižní produkce a klášterních skriptorií srov. MCKITTERICK 1995.

tak bylo vzdělání založeno na četbě a studiu Bible, církevních otců a také klasických autorů⁶ a právě jimi, především historikem Sallustiem, se Widukind nechal inspirovat při své vlastní tvorbě po stránce jazykové a částečně i kompoziční a stylové.⁷ Kromě nejvýznamnějšího díla *Rerum gestarum Saxonicarum libri tres* lze Widukindovi připsat také nedochovaná díla hagiografická.⁸ Jakékoli podrobnější informace o Widukindovi však dnes čerpáme pouze z jeho kroniky; na základě popisovaných událostí lze například pouze konstatovat, že v roce 973⁹ byl Widukind ještě naživu.

Klášteř Corvey, s nímž je Widukind neodmyslitelně spjat, byl vedle Fuldy a Hersfeldu jedním z nejvýznamnějších v severní části východofranské říše a těšil se podobně jako oba zmíněné kláštery řadě privilegií. V klášterním skriptoriu,¹⁰ jež zaznamenalo svůj největší rozkvet právě v 10. století, vznikaly liturgické texty nejen pro vlastní potřebu kláštera, ale také pro potřeby klášterů jiných. Konkrétně je Corvey známo především svými evangeliáři, kterých je v dnešních knihovnách doložen relativně velký počet.¹¹ V souvislosti s dochovanými rukopisy knihovny v Corvey je zajímavé zmínit, že právě s tímto klášterem lze spojit kodex, jenž obsahuje jedinou dochovanou kopii prvních šesti knih Tacitových *Análů*.¹² V této souvislosti je tedy možné uvažovat o tom, že závěr popisu smrti císaře Oty I.¹³ mohl být inspirován obdobně koncipovaným Tacitovým líčením smrti císaře Augusta.¹⁴

⁶ Srov. MCKITTERICK 2001, s. 210.

⁷ O této problematice podrobněji viz dále.

⁸ WAITZ – KEHR – HIRSCH – LOHMANN 1935, s. XI. Biografická díla o Otovi I., která ve středověku kolovala pod Widukindovým jménem, byla vesměs identifikována jako části kroniky, a nikoli jako díla nové.

⁹ Srov. líčení smrti Oty I. v III,75.

¹⁰ Ke skriptoriu kláštera v Corvey srov. MCKITTERICK 1995, s. 15-27. Dále ke Corvey obecně také srov. www.nova-corbeia.uni-paderborn.de.

¹¹ Srov. MCKITTERICK 1995, s. 21-22. Ke Corvey a jeho dnes dochovaným rukopisům především HOFFMAN 1986, s. 127-132.

¹² Srov. REYNOLDS 1983, s. 406-407. Rukopis je dnes uložený v Biblioteca Laurenziana ve Florencii (tzv. Codex Mediceus). R. J. Tarrant, autor kapitoly o dochování textů historika Tacita v publikaci REYNOLDS 1983, se domnívá, že zmíněný rukopis vznikl kolem roku 850 v klášteře ve Fuldě, odkud se později dostal do Corvey. Na počátku 16. století byl pak převezen do Itálie, nejprve do Říma a poté do Florencie.

¹³ III,75/153,8-9: *Populus autem pro eius laude et gratiarum actione multa locutus...* a dále podobně jako v Tacitovi následuje popis Otových zásluh.

¹⁴ TACITUS, *Annales* I,9: *Multus hinc ipso de Augusto sermo...* a následuje podrobné líčení Augustových zásluh. Srov. WAITZ – KEHR – HIRSCH – LOHMANN 1935, s. 153.

Pokud jde o další klasické autory, nelze v souvislosti s Widukindovým dílem opomenout především historika Sallustia, jehož vliv na tvorbu saského kronikáře je zmiňován v každé kritické edici a moderním překladu Widukindovy kroniky i ve všech odborných monografiích zabývajících se středověkou literaturou 10. století obecně.¹⁵ Ostatně inspiraci u historiků klasického období nehledal při vlastní tvorbě jenom Widukind, ale např. také životopisec Karla Velikého Einhard a další.¹⁶ Jakýsi pokus o komplexní analýzu vlivu antických autorů na vybrané německé historické prameny 9.-12. století provedl ve své studii již Max Manitius.¹⁷ Vhodnou ilustrací toho, jakým způsobem se Widukind nechal Sallustiem inspirovat, je např. proslov Oty I. k vojákům před bitvou na Lechu.¹⁸ Celá řeč se svým stylem místy nápadně podobá částem Catilinovy promluvy k vojákům z *Bellum Catilinae* 58.¹⁹ Nejpodrobněji, a nikoliv jen na úrovni výčtu citací, se vlivu Sallustia na jazyk i celkovou kompozici některých částí Widukindovy kroniky věnoval v obsáhlé monografii Beumann.²⁰

¹⁵ V českém prostředí pouze KUŤÁKOVÁ – VIDMANOVÁ 2004, s. 613 a také, i když velmi stručně, NECHUTOVÁ – STEHLÍKOVÁ 2013, s. 115. Ze zahraniční literatury výběrově např. MANITIUS 1886, s. 54-57; MANITIUS 1923, s. 717; WAITZ – KEHR – HIRSCH – LOHMANN 1935, s. XIII-XIV; WOOD 1949, s. 56; VESTER 1978, který této problematice věnuje celou studii; BRUNHÖLZL 1992, s. 423; BACHRACH 2014, s. XIV.

¹⁶ Srov. MANTELLO – RIGG 1996, s. 643.

¹⁷ Srov. MANITIUS 1886. Ač je z hlediska metodologie tato práce již zastaralá a lze k ní mít oprávněné výhrady (srov. např. WOOD 1949, s. 56; zajímavé je, že ač Wood Manitia relativně otevřeně kritizuje, sám používá jeho příspěvek k citátům z klasiků jako podklad pro poznámkový aparát k vlastnímu překladu Widukinda), přece má materiál v ní shromážděný jistou vypovídací hodnotu, především co se týče počtu míst, o nichž Manitius tvrdí, že v nich Widukind našel inspiraci v Sallustiovi (srov. MANITIUS 1886, s. 54-57).

¹⁸ Srov. III,46/127,6-23.

¹⁹ Např. III,46/127,126,17: *illis est pro muro audatia* – SALLUSTIUS, *Bellum Catilinae* 58,17: *audatia pro muro habetur*. Dále III,46/127,126, 21-22: *plura loquerer, milites mei, si nose[m] verbis virtutem vel audatia animis vestris augeri* – SALLUSTIUS, *Bellum Iugurthinum* 85,50: *plura dicerem, Quirites, si timidis virtutem verba adderent*. Podobně SALLUSTIUS, *Bellum Catilinae* 58,1: *Compertum ego habeo, milites, verba virtutem non addere*. Podobných míst bychom samozřejmě našli ve Widukindově kronice mnoho, viz např. poznámky v moderních překladech kroniky – WOOD 1947, BAUER – RAU 1971, BACHRACH 2014.

²⁰ BEUMANN 1950, s. 94-101. Mimo jiné pak zde klade otázku, zda se Widukind inspiroval Sallustiem pouze z toho důvodu, že měl jeho text k dispozici, nebo zda měl pro tento výběr hlubší důvody.

Co se týče literatury věnující se Widukindovu jazyku, doposud nejrozsáhlejším pojednáním je již velmi stará práce německého autora Maxe von Hermannna *Die Latinität Widukinds von Corvey*.²¹ Zaměření práce výše zmíněného historika Beumanna je spíše historicko-literární než čistě filologické. Raymund F. Wood²² v úvodu k vlastnímu překladu Widukindovy kroniky z roku 1949 hodnotí dílo s poněkud přehnaným nadšením jako velmi čtivý text,²³ který obsahuje mnohé zajímavé odbočky, přímé promluvy postav a jejich popisy či charakteristiky; pro ilustraci je možno uvést např. podrobný popis korunovace Oty I.,²⁴ charakteristiku Oty I. a jeho sourozenců,²⁵ řeč Oty I. na sněmu,²⁶ promluvu Wichmanna těsně před smrtí²⁷ apod. Všechny výše zmiňované práce popisují jazyk saského kronikáře ještě poněkud tradičně ve srovnání s klasickou latinou. Metodologicky zcela jiný pohled na Widukindův jazyk naopak podává Marie Bláhová v monografii *Evropská sídliště v latinských pramenech období raného feudalismu*.²⁸ I když se zkoumané téma, jak je patrné již z názvu, týká výhradně úzké skupiny termínů označujících různé typy sídlišť a bylo zde kromě Widukinda zpracováno velké množství pramenů různých typů,²⁹ jsou závěry poměrně zajímavé, především z hlediska širšího a častějšího užití termínu *urbs* u Widukinda ve srovnání s dalšími prameny 10. století.³⁰

Jazyk kroniky

Pokud jde o nejobecnější pohled na jazyk³¹ saského kronikáře, lze bez většihho překvapení konstatovat, že zde najdeme v oblasti morfologie i syntaxe

²¹ HERMANN 1907.

²² WOOD 1949.

²³ WOOD 1949, s. 70-78.

²⁴ II,1.

²⁵ II,36.

²⁶ III,32.

²⁷ III,69.

²⁸ Srov. BLÁHOVÁ 1986, s. 85-89.

²⁹ Např. Flodoardovy *Anály*, *Kronika* merseburského biskupa Dětmara, dílo Liutpranda z Cremony, *Benátská kronika* Jana Diákona, zmiňujeme-li jen narativní prameny 10. století.

³⁰ BLÁHOVÁ 1986, s. 88. Hlavním závěrem je především to, že Widukind užívá termín *urbs* mnohem častěji než ostatní zkoumaní autoři a označuje tak v podstatě všechna opevněná sídliště. *Urbs* navíc neodlišuje od termínu *civitas*, kterým ostatní autoři označovali stará římská sídla, případně sídla s biskupstvím.

³¹ Při jakékoli analýze jazykové stránky kroniky je nutné také počítat s tím, že dnešní podoba díla, jež s největší pravděpodobností neprošlo závěrečnou redakcí

jevy typické pro středověké texty. Objevují se tu např. ojedinělé chyby v rodech substantiv, např. *vicinos gentes* (III,63/137,12). Zcela v souladu se zvyklostmi středověké latiny pak dochází k záměnám zájmen *is* a *se*, např. *ficte tamen pro laude et gloria optimi ducis plura locutus promisit se maiora sibi* (místo *ei*) *daturum et honore magno glorificaturum* (I,21/30,13-26), k užití ablativu gerundia ve funkci participia prézentu aktiva,³² např. *obtenuit ... quod multis temporibus elaborando non defecit* (I,15/25,10-12) a ke kolísání u deponentních sloves. Výjimečně používá Widukind spojení slovesa *esse* a participia prézentu aktiva pro zdůraznění trvání děje, např. *erat autem mater eius multam habens possessionem* (II,11/76,4-5), *rex erat pugnans* (II,24/87,5), *flumen, cui palus adiacens erat* (III,54/133,15-16), ojedinělé jsou také doklady rekompozice, např. *cum ignorasset de exercitu, qui insecutus fuerat, minus cautus usus est victoria perpetrata* (II,3/69,17-19). Také v oblasti syntaxe nalezneme u Widukinda jevy typické pro středověké texty. Na úkor vazeb akuzativu s infinitivem³³ se relativně často oproti výše popsaným jevům objevují vedlejší věty uvozené spojkami *quia* či *quod*,³⁴ např. *videns autem pater quia tormenta irrisit* (I,34/46,25), *comperit, quia nichil sibi dignum paratum esset* (III,14/111,17-18). Ojedinělý je naopak výskyt neúplných ablativů absolutních, např. *audito autem, quia elapsus esset Irminfridus* (I,13/22,9). Z lexika lze uvést např. užití termínu *gener* ve významu „švagr“

---

autora, ovlivnila po stránce jazykové a nepochybně i stylistické skutečnost, že text byl několikrát přepracován, upravován a doplňován, a proto se některé kapitoly v jednotlivých rukopisných verzích značně liší (např. I,22 – vyprávění o biskupu Hattovi; dále III,2). Především došlo k doplnění třetí knihy kroniky o další úseky, nejprve o část zahrnující kapitoly 58 až 69 (k chronologii vzniku závěrečných kapitol kroniky a k celkové struktuře díla srov. BEUMANN 1950, s. 63-93), poté byla ještě celá kronika doplněna na dnešní celkový počet 76 kapitol. (Až po kapitolu 69 třetí knihy byl text hotov zřejmě již v roce 968. Poslední úsek, který již není obsažen v rukopisech skupiny A, byl doplněn zřejmě v roce 973, více viz WOOD 1949, s. 83, BACHRACH 2014, s. XXVIII-XXXI.) V důsledku výše zmíněného tak můžeme najít nesrovnalosti či návaznosti postrádající logiku uvnitř textu, např. III,14 přflíš logicky nenavazuje na předchozí text. Samostatnou kapitolou z hlediska jazyka jsou květnané rétorické předmluvy. Nutno také doplnit, že dochované názvy kapitol uváděné ve všech kritických edicích nejsou dílem Widukindovým, proto v některých případech název odpovídá obsahu daného kapitoly jen přibližně.

³² MANTELLO – RIGG 1996, s. 85.

³³ STOTZ 1998, s. 395-396.

³⁴ Podrobný popis veškerého materiálu založený na srovnání Widukindovy latiny s klasickou latinou srov. HERMANN 1907.

i „zeť“. Ve významu „zeť“ se termín *gener* objevuje vždy jako součást slovního spojení „syn a zeť“, kdy jsou míněni syn Oty I. Liudolf a Otův zeť, tedy vlastně Liudolfův švagr Konrád Rudý, např. III,13/111,11; III,15/112,3; III,18/114,3; III,41/122,14. Častější je však u Widukinda význam „švagr“, např. I,10/17,26.

Zajímavé je tedy položit si otázku, především v souvislosti s výše zmíněnou prací M. Bláhové, do jaké míry se Widukindova kronika shoduje či rozchází s dalšími prameny 10. a 11. století v otázce titulatury osob,³⁵ jež v kronice vystupují. V první řadě se jedná o problematiku termínů užitých u Widukinda jako takového a dále pak o jejich srovnání s dalšími soudobými prameny. Zaměříme se zde primárně na běžně se objevující tituly jako *dux*, *comes*, *princeps*, *marchio*, jejichž výskyt v pramenech 10. století je dědicstvím doby karolinské.³⁶ Termín *dux*³⁷ je u Widukinda i dalších soudobých či o něco mladších autorů, např. Dětmara z Merseburku³⁸ či Liutpranda,³⁹ vyhrazen nejen pro vojevůdce či vojenského velitele, ale také pro titul vévody. Widukind tímto výrazem označuje obecně vévodu saského, franckého,⁴⁰ švábského, bavorského⁴¹ a lotrinského⁴² a také osoby s funkcí vojenského velitele. V některých případech není zcela zřejmé, jakou funkci má v daném případě na mysli, např. *cumque ex iussu ducis paulatim coram Wichmanno fugerent* (III,69/144,5-6), kdy nelze s jistotou určit, zda je myšlen vojenský velitel, nebo polský kníže Měšek, který je zmiňován v předchozím kontextu, pro něhož však Widukind používá výhradně titul *rex*. Často a v širokém souboru významů se u Widukinda vyskytuje také termín *princeps*, což lze při sémantickém rozpětí lexému již v klasické⁴³ a pak i středověké latině⁴⁴ po-

³⁵ Obecné informace k administrativním pojmům užívaným ve středověku srov. MANTELLO – RIGG 1996, s. 183-229.

³⁶ Srov. MANTELLO – RIGG 1996, s. 215.

³⁷ Srov. OLD (I) 2012, s. 639. DuCANGE (III) 1954, s. 220. NIERMEYER (I) 2002, s. 477, SSL (9) 1986, s. 303-304. K Dětmarovi a Liutprandovi srov. také HOLTZMANN 1935, s. 597 a BECKER 1915, s. 236,

³⁸ Srov. *fuit in Bawaria quidam dux, Arnulfus nomine* (I,36). HOLTZMANN 1935, s. 32.

³⁹ Srov. *Arnaldus Bogoariorum et Carentanorum dux* (III,49). BECKER 1915, s. 100.

⁴⁰ Srov. *dux Francorum* (I,16/27,2).

⁴¹ Srov. *Arnulfus dux* (I,27/40,4).

⁴² Srov. *Lothariorum dux Isilberthus* (II,1/67,2-3).

⁴³ Srov. OLD (II) 2012, s. 1604.

⁴⁴ Srov. NIERMEYER (II) 2002, s. 1107-1108. DuCANGE (VI) 1954, s. 500-502.

chopitelně očekávat. Jako *princeps* je tak označen císař Vespasianus (I,8/8,2) a dále dvakrát Ota I. Nejčastěji se termín objevuje v plurálu ve významu „přední muži, předáci, nejvýznamnější muži“, např. *legatus cum collega et aliis principibus* (I,37/54,7-8), *rex autem post haec unumquemque principum iuxta munificentiam regalem congruenti sibi munere honorans* (II,1/6710-6711), *principes*⁴⁵ *exilio dampnans* (III,43/123,5), *interventu proinde principum iterum Liudulfus cum sociis urbe egressus* (III,38,12122-12123). Widukind také často volí termín *princeps militiae* pro funkci velitele vojska, např. *novum principem militiae constituere* (II,4/70,9-10), podobně *principes exercitus*, např. *congregatis principibus et natu maioribus exercitus* (I,26/39,4-5), *princeps militum*, např. *cum caetera principum militum manu* (II,1/64,2). Pro biskupy a arcibiskupy používá Widukind termín *pontifex* a *summus pontifex*, termínům *episcopus* a *archiepiscopus* se, až na dvě výjimky – *Rothardum vero episcopum Novam Corbeiam direxit* (II,25/88,4) a *contra ius fasque omne subrogatus episcopus* (III,3/107,5) – vyhýbá.⁴⁶

Ve Widukindově kronice je na první pohled nápadná především absence titulu *marchio*,⁴⁷ termínu obvyklého v soudobých pramenech (zcela běžný je např. u Liutpranda⁴⁸ či Dětmara z Merseburku). Instruktivním příkladem tu může být osoba Gera,⁴⁹ v jiných pramenech, např. u Adalberta z Magdeburku v jeho pokračování Reginonovy kroniky⁵⁰ či u Dětmara z Merseburku,⁵¹ označovaného titulem *marchio*.⁵² Widukind ho však označuje titulem *co-*

⁴⁵ *Sc. urbis Rainesburg.*

⁴⁶ TUREK (1988, s. 60) soudí, že titul *summus pontifex* pro arcibiskupa mohučského je ukázkou Widukindovy neinformovanosti. Widukind ale stejným termínem označuje i arcibiskupa z Kolína či biskupa ze Štrasburku. Jiní autoři (např. KELLER 1995, s. 397-398) proto soudí, že šlo spíše o vědomou přezíravost k papežství.

⁴⁷ Ve středověkých pramenech běžný termín pro označení markraběte. Srov. DUCANGE (VI) 1954, s. 270-271, NIEMMEYER (II) 2002, s. 854, SSL (21) 2011, s. 648-649. U Widukinda ostatně nenacházíme ani správný termín *marcha*.

⁴⁸ Např. *Othbertus marchio*, viz BECKER 1915, s. 160, ale i jinde.

⁴⁹ Markrabě Gero (asi 900-965), syn Dětmara z Nordthüringgau.

⁵⁰ Např. osobu Gera najdeme zmíněnu u roku 965: *Gero marchionum nostri temporis optimus*. Srov. *Continuatio Reginonis*, MGH 1890, s. 176. Identický titul dále u roku 960: *Opertus marchio*. Srov. *Continuatio Reginonis*, MGH 1890, s. 170.

⁵¹ U Dětmara z Merseburku je titul *marchio* běžný, srov. THIETMARUS MERSIPOLITANUS 1935, s. 609 a konkrétně s. 40: *Geroni sit tradita marchioni*; s. 54: *Gero Orientalium marchio*.

⁵² V německých překladech Widukinda je Gero označován buď jako *Markgraf* (srov. BAUER – RAU 1971, s. 85), nebo zcela v souladu s latinskou předlohou jako *Graf* (srov. BAUER – RAU 1971, s. 163).

mes,⁵³ např. *et regali dono cesisset Geroni comiti* (II,9/73,5), *Gero comes* (III,53/133,8), *Gero igitur comes* (III,66/141,11), případně *praeses*,⁵⁴ např. *ad manum Geronis presidis* (II,30/91,20). I další osoby, které jsou v jiných středověkých pramenech označovány jako *marchiones*,⁵⁵ nazývá Widukind jinými termíny, např. *praeses: varie pugnatum est a preside Thiadrico*⁵⁶ *adversus barbaros* (III,45/126,2), *Heinricus preses* (III,51/131,4). Termínem *praeses* je také v jednom případě označen vévoda Ota Lotrinský: *defuncto autem Oddone Lothariorum preside* (II,33/94,5). Dalším titulem, který Widukind používá namísto titulu *marchio* je *legatus*, např. *additurque legato (sc. Bernhardo) collega Thiatmarus*⁵⁷ (I,36/52,4-5).⁵⁸ Proč se Widukind termínu *marchio* vyhýbá a místo něho volí termíny *comes*, *legatus* a především *praeses*,⁵⁹ je samozřejmě otázkou. Svou roli jistě sehrály prameny, z nichž čerpal a k nimž měl přístup,⁶⁰ vyloučit nemůžeme ani možnou snahu o nápodobu klasických vzorů.

Hodno pozornosti je u Widukinda také užití termínu *rex*, který označuje nejen, stejně jako u dalších autorů 10. století zcela běžně např. italského krále Berengara, Jindřicha I. Ptáčníka, i když ten je titulován častěji jako *dominus rerum*,⁶¹ a v období do roku 955 i Otu I., ale taktéž oproti např. Dětmarovi z Merseburku či Adalbertovi z Magdeburku i křesťanské slovanské

⁵³ Srov. OLD (I) 2012, s. 383-384. DuCANGE (II) 1954, s. 422–434. NIERMEYER (I) 2002, s. 268-271. SSL (6) 1983, s. 765-766.

⁵⁴ Srov. OLD (II) 2012, s. 1585. NIERMEYER (II) 2002, s. 1094.

⁵⁵ A překládány jako *markrabata*.

⁵⁶ Zřejmě zde má Widukind na mysli Dietricha z Haldensleben († 985), významného saského hraběte a markraběte Severní marky, jednoho z nástupců výše zmíněného Gera. Srov. BACHRACH 2014, s. 113, pozn. 73.

⁵⁷ S největší pravděpodobností Dětmar, hrabě z Nordthüringgau († 932).

⁵⁸ Použití termínu *legatus* je zde zřejmě odkaz na karolinskou funkci *legatus missus*, srov. WAITZ – KEHR – HIRSCH – LOHMANN 1935, s. 52. Další možností je opět inspirace dílem Sallustiovým, srov. Sallustius, *Bellum Iugurthinum* 52: ... *legatus ad flumen, quo praemissus erat, festinans pergit...*

⁵⁹ Dále např. II,30.

⁶⁰ K této problematice srov. WAITZ – KEHR – HIRSCH – LOHMANN 1935, s. XIV-XXI, a WOOD 1949, s. 56-60. V této souvislosti není bez zajímavosti, že Widukind zřejmě dílo Liutpranda z Cremony neznal.

⁶¹ Srov. *ipse rerum dominus Heinricus (praef. I/1,16-17)*, *dominus rerum imperatorque ab exercitu appellatus* (I,39/58,3), *ipse rerum dominus et regum maximus Europae* (I,41/60,7), a *domino rerum Heinricho* (II,1/65,7-8). K užití tohoto titulu srov. DuCANGE (III) 1954, s. 175.

vládce ovládající určitý územní celek. *Rex* je tak pro Widukinda⁶² kníže Boleslav – *Bolizlavum regem Boemiorum* (III,8/108,16 nebo III,69/144,2-3), moravský kníže Svatopluk – *eo quod iratus esset imperator Centupulcho regi Marorum* (I,19/29,19), a také polský kníže Měšek⁶³ – *Miscam regem ... duabus vicibus superavit* (III,56/141,15). Pro naznačení jisté hierarchie mezi slovanskými vládci slouží Widukindovi termín *subregulus*,⁶⁴ v českém prostředí snad nejdiskutovanější titul celé Widukindovy kroniky. *Subregulus* je pro Widukinda termín označující slovanského vládce, přičemž termín *vládce* je zde míněn v tom nejjobecnějším smyslu, zřejmě menšího významu než zmínění *reges*. Nejznámější užití termínu *subregulus* lze nalézt ve větě *percussitque Bolizlav fratrem suum, verum Christianum et, ut ferunt, Dei cultura religiosissimum, timensque sibi vicinum subregulum, eo quod paruisset imperiis Saxonum, indixi ei bellum* (II,3/62,4).⁶⁵ Další výskyty termínu *subregulus* jsou u Widukinda zcela v intencích výše uvedeného, tedy *pergensque inde ad urbem subreguli primo eam inpetu cepit* (69,25/II,3), *sociaverunt sibi duos subregulos barbarorum ... Naconem et fratrem eius* (III,50/130,8), *postera luce caput subreguli in campo positum* (III,55/135,7), *erant duo subreguli Herimanno duci* (III,57/142,4). Variantou zcela rovnocennou termínu *subregulus* je pak u Widukinda *regulus*.⁶⁶ Dále je tohoto lexému jednou užití ve větě *satellitum alius vivus captus imperatorique cum capite et spoliis reguli ab eodem milite presentatus est* (III,54/135,2).

Zajímavým způsobem se Widukind vypořádává také s titulaturou Oty I. Předně se pro něj Ota⁶⁷ stává císařem nikoli až v roce 962,⁶⁸ nýbrž již po bi-

⁶² Naopak např. Adalbert z Magdeburgu k roku 950: *princeps Bolizlao regi rebel-lat* (*Continuatio Reginonis*, MGH 1890, s. 164).

⁶³ Oproti tomu např. Dětmar z Merseburku: *Miseco atque Bolizlavo duces* (II,31); HOLTZMANN 1935, s. 76.

⁶⁴ DUCANGE (VII) 1954, s. 636. NIERMEYER (II) 2002, s. 1304.

⁶⁵ K problematice interpretace slovního spojení *vicinus subregulus* srov. např. TRĚŠTIK 2008, s. 435-436.

⁶⁶ Jednou se tento termín objevuje v názvu kapitoly 58 třetí knihy *de deobus regulis et Wichmanno*, názvy kapitol ovšem nejsou dílem Widukindovým, jak bylo zmíněno výše.

⁶⁷ Je také zajímavé, že Widukind Otu jmenuje v celé kronice jménem přímo pouze čtyřikrát: *genuit quoque ... primogenitum mundi amorem nomine Oddonem* (I,31/43,15-17), *rex dedit filio suo Oddoni coniugem filiam Ethmundi* (I,37/54,15-16), dále výše zmíněné *filium eius Oddonem elegit sibi in principem* (II,1/63,10-11) a naposledy pak v arcibiskupově proslovu při korunovaci: *adduco vobis a Deo*

tvě na Lechu v roce 955. Ota je v celé kronice titulován různě, např. dvakrát ho Widukind nazývá *princeps*, srov. *filium eius Oddonem elegit sibi in principem* (II,1/63,10-11), a dále pak *ipse princeps vallatus lectis ex omnibus* (III,44/124,20-125,1), *rex* a po roce 955⁶⁹ pak *imperator*. Adalbert z Magdeburku se drží historických reálií v tom smyslu, že do roku 962 tituluje Otu jako *rex*,⁷⁰ poté *imperator*, ovšem také s výjimkami.⁷¹

Závěr

Na závěr tedy nezbyvá než konstatovat, že Widukindova latina obsahuje řadu jevů typických pro středověké období vývoje jazyka, např. ablativ gerundia ve funkci participia prézentu aktiva, výskyt obsahových vět uvozených spojkami *quia* a *quod* místo akuzativu s infinitivem, ojediněle zde najdeme i příklady rekompozice, neúplného ablativu absolutního či vazbu slovesa *esse* s participiem prézentu aktiva pro zdůraznění trvání děje. Co však saského kronikáře do jisté míry odlišuje od jazyka jeho současníků, např. Dětmara z Merseburku, Adalberta z Magdeburku či Liutpranda z Cremony, je specifické užití vybraných termínů pro titulaturu osob. Nejnápadnější je zřejmě absence titulu *marchio*, často nahrazeného tituly *praeses*, *legatus* či *comes*, zcela výjimečný je výskyt termínů *episcopus* oproti běžnému *pontifex* a *summus pontifex* a používání termínu *rex* pro křesťanské slovanské vládce v jiných pramenech běžně titulované jako knížata.

---

electum et a domino rerum Heinrico olim designatum, nunc vero a cunctis principibus regem factum Oddonem (II,1/65,7-9).

⁶⁸ Ostatně Otovu korunovaci v Římě v roce 962 Widukind vůbec nezmiňuje, srov. III,63. K tomuto problému viz BEUMANN 1950, s. 258-265.

⁶⁹ *Triumpho celebri rex factus gloriosus ab exercitu pater patriae imperatorque appellatus est* (III,49/128,23-24).

⁷⁰ *Rex in Italiam ire disponens (Continuatio Reginonis, MGH 1890, s. 171). K roku 962: imperator et augustus vocatur et ordinatur (Continuatio Reginonis, MGH 1890, s. 171).*

⁷¹ Např. k roku 963: *rex iterum Papie natale Domini et pascha celebravit (Continuatio Reginonis, MGH 1890, s. 172).*

Seznam užitých zkratk

OLD – *Oxford Latin Dictionary*

SSL – *Slovník středověké latiny v Českých zemích*

MGH – *Monumenta Germaniae Historica*

Seznam použité literatury

Edice pramenů:

- ADALBERT Z MAGDEBURGU. *Continuatio Reginonis*. Ed. KURZE, Friedrich. In *Monumenta Germaniae Historica*, SRG 50. Hannover 1890, s. 154-179.
- Catalogus Abbatum et Nomina Fratrum Corbeiensium*. Ed. HOLDER-EGGER, Oswald. In *Monumenta Germaniae Historica*, SS 13, Hannover 1881, s. 274-277.
- BARTOŇKOVÁ, Dagmar (ed.) et al. *Magnae Moraviae fontes historici = Prameny k dějinám Velké Moravy* [I, Annales et chronicae]. Brno: Ústav klasických studií, Masarykova univerzita, Filozofická fakulta 2008².
- LIUTPRAND Z CREMONY. *Antapodosis. Historia Ottonis. Legatio*. Ed. BECKER, Joseph. In *Monumenta Germaniae Historica*, SRG 41, Hannover – Leipzig 1915, s. 1-212. [Citováno jako BECKER 1915.]
- HAVLÍK, Lubomír Emil (ed.). *Magnae Moraviae fontes historici = Prameny k dějinám Velké Moravy* [IV, Leges, textus iuridici supplementa]. Brno: Univ. J. E. Purkyně, Filozofická fakulta 1971.
- SALLUSTIUS, Gaius Crispus. *Catilina, Iugurtha, Fragmenta ampliora*. Ed. KURFESS, Alphonsus. Leipzig: Teubner 1954².
- TACITUS, Publius Cornelius. *P. Cornelii Taciti Libri qui supersunt. T. 1, Libri ab excessu Divi Augusti: Annales*. Ed. KOESTERMANN, Ericus. Leipzig: Teubner 1938.
- THIETMARUS MARSIPOLITANUS. *Die Chronik des Bischofs Thietmar von Merseburg und ihre Korveier Überarbeitung*. Ed. HOLTZMANN, Robert. *Monumenta Germaniae Historica*. SRG. Nova series, Tomus 9. Berlin: Weidmann 1935. [Citováno jako HOLTZMANN 1935.]
- WIDUKIND VON CORVEY. *Widukindi monachi corbeiensis Rerum Gestarum Saxoniarum Libri tres: Die Sachsengeschichte Widukinds von Corvey*. Ed. WAITZ, Georg – KEHR, Karl Andreas – HIRSCH, Paul – LOHMANN, Hans-Eberhard. *Monumenta Germaniae Historica*, SRG 60. Hannover 1935. [Citováno jako WAITZ – KEHR – HIRSCH – LOHMANN 1935.]

Překlady pramenů:

- LIUTPRAND. *The Complete works of Liudprand of Cremona*. Translated with an introduction and notes by Paolo SQUARITI. Washington: Catholic University of America Press 2007.
- SALLUSTIUS, Gaius Crispus. *Catilinovo spiknutí. Válka s Jugurtou*. Přeložil Jan KALIVODA, Praha: Naše vojsko 1988.
- THIETMARUS MARSIPOLITANUS. *Kronika (Memoria medii aevi, sv. 4.)*. Přeložili Bořek NEŠKUDLA a Jakub ŽYTEK. Praha: Argo 2008.
- WIDUKIND OF CORVEY. *Deeds of the Saxons*. Translated with an introduction and notes by Bernard S. BACHRACH and David S. BACHRACH. Washington: The Catholic University of America Press 2014. [Citováno jako BACHRACH 2014.]
- WIDUKIND OF CORVEY. *The Three Books of the Deeds of the Saxons*. Translated by Raymund F. WOOD. Los Angeles: University of California 1949. [Citováno jako WOOD 1949.]
- WIDUKIND VON CORVEY. *Widukindi res gestae Saxonicae: Widukinds Sachsen-geschichte*. Přeložili BAUER, Albert – RAU, Reinhold. *Fontes ad historiam aevi saxonici illustrandam: Quellen zur Geschichte der Sächsischen Kaiserzeit*. In BUCHNER, Rudolf (ed.). *Ausgewählte Quellen zur deutschen Geschichte des Mittelalters* 8. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft 1971, s. 1-183.

Sekundární literatura:

- BEUMANN, Helmut. *Widukind von Korvei: Untersuchungen zur Geschichtsschreibung und Ideengeschichte des 10. Jahrhunderts*. Weimar: Hermann Böhlau Nachfolger 1950.
- BLÁHOVÁ, Marie. *Evropská sídliště v latinských pramenech období raného feudalismu (Acta Universitatis Carolinae. Philosophica et historica. Monographia)*. Praha: Univerzita Karlova 1986.
- BRUNHÖLZL, Franz. *Geschichte der lateinischen Literatur des Mittelalters. Bd. 2, Die Zwischenheit vom Ausgang des karolingischen Zeitalters bis zur Mitte des elften Jahrhunderts*. München: Wilhelm Fink Verlag 1992.
- CONTE, Gian Biagio. *Dějiny římské literatury*. Přeložili Dagmar BARTONKOVÁ et al. Praha: KLP 2003.
- DU CANGE, Charles du Fresne. *Glossarium mediae et infimae Latinitatis I-X*. Graz: Akademische Druck- und Verlagsanstalt 1954 (přetisk vydání z r. 1883-1887).
- HERMANN, Max. *Die Latinität Widukinds von Korvei*. Greifswald: Julius Abel 1907.

- HOFFMAN, Hartmut. *Buchkunst und Königtum im ottonischen und frühsächsischen Reich* (Schriften der Monumenta Germaniae Historica, Bd. 30. Teil 1-2). Stuttgart: Anton Hiersemann 1986.
- HRABOVÁ, Libuše. *Stopy zapomenutého lidu: Obraz dějin Polabských Slovanů v historiografii*. České Budějovice: Vedita 2006.
- GLARE, P. G. W. *Oxford Latin Dictionary*. Oxford: Oxford University Press 2012².
- KELLER, Hagen. Widukinds Bericht über die Aachener Wahl und die Krönung Ottos I. *Frühmittelalterliche Studien*, 29, 1995, s. 390-453.
- KUŤÁKOVÁ, Eva – VIDMANOVÁ, Anežka a kol. *Slovník latinských spisovatelů*. Praha: Leda 2004.
- LAUDAGE, Johannes. Widukind von Corvey und die deutsche Geschichtswissenschaft. In LAUDAGE, Johannes (Hrsg.). *Von Fakten und Fiktionen. Mittelalterliche Geschichtsdarstellungen und ihre kritische Aufarbeitung*. Köln: Böhlau 2003, s. 193-224.
- MANITIUS, Max. Zu deutschen Geschichtsquellen des 9. bis 12. Jahrhunderts. *Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde zur Beförderung einer Gesamtausgabe der Quellschriften deutscher Geschichten des Mittelalters*, 11, 1886, s. 44-73.
- MANITIUS, Max. *Geschichte der lateinischen Literatur des Mittelalters. Zweiter Teil. Von der Mitte des zehnten Jahrhunderts bis zum Ausbruch des Kampfes zwischen Kirche und Staat*. München: Beck 1923.
- MANTELLO, Frank Anthony Carl – RIGG, Arthur George (eds.). *Medieval Latin – An Introduction and Bibliographical Guide*. Washington: Catholic University of America Press 1996.
- McKITTERICK, Rosamond. Continuity and Innovation in Tenth-Century Ottonian Culture. In *The Frankish Kings and culture in the Early Middle Ages* (Collected studies series 477). Aldershot: Variorum Reprints 1995, s. 15-24.
- McKITTERICK, Rosamond. Ottonische Kultur und Bildung. In PUHLE, Matthias (Hrsg.). *Otto der Grosse. Magdeburg und Europa. Essays* (Band I). Mainz: Verlag Phillip von Zabern 2001, s. 209-224.
- NIERMEYER, Jan Frederik – KIEFT, Cor van de – BURGERS, Jan. *Mediae Latinitatis lexicon minus = Medieval Latin dictionary = Lexique latin médiéval = Mittellateinisches Wörterbuch*. Leiden: Brill 2002.
- NECHUTOVÁ, Jana – STEHLÍKOVÁ, Dana (+ historické úvody ke kapitolám Jan KALIVODA). *Stručné dějiny latinské literatury středověku*. Praha: Arista a Baset 2013.

- RAZIM, Jakub. *Fidelis et utilis*. Čechy a říše v kronice Widukinda z Corvey. In TAUCHEN, Jaromír – SHELLE, Karel (eds.). *Státoprávní vztahy českého státu a římskoněmecké říše ve středověku a jejich důsledky pro další vývoj*. Brno: The European Society for History of Law, Ostrava: KEY Publishing 2012, s. 29-40.
- REYNOLDS, Leighton Durham (ed.). *Texts and Transmissions. A survey of Latin Classics*. Oxford: Clarendon Press 1983.
- Slovník středověké latiny v českých zemích = Latinitatis medii aevi lexicon Bohemorum* 6. Praha: Academia 1983.
- Slovník středověké latiny v českých zemích = Latinitatis medii aevi lexicon Bohemorum* 9. Praha: Academia 1986.
- Slovník středověké latiny v českých zemích = Latinitatis medii aevi lexicon Bohemorum* 21. Praha: KLP 2011.
- STOTZ, Peter. *Handbuch zur lateinischen Sprache des Mittelalters. Vierter Band: Formenlehre, Syntax und Stilistik*. München: C. H. Beck 1998.
- TŘEŠTÍK, Dušan. *Počátky Přemyslovců*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny 2008².
- TUREK, Rudolf. Das Wort *interea* bei Widukind von Corvey. In REINHART, Johannes (ed.). *Litterae Slavicae medii aevi – Francisco Venceslao Mareš Sexagenario oblatae*. München: C. Sagner 1985, s. 363-371.
- TUREK, Rudolf. Widukind Korvejský a starší české dějiny. In *Sborník kruhu přátel Muzea hlavního města Prahy: 100 let Společnosti přátel starožitností*, 1, Praha: Muzeum hl. města Prahy 1988, s. 57-63.
- VESTER, Helmut. Widukind von Korvei – ein Beispiel zur Wirkungsgeschichte Sallusts. In *Der altsprachliche Unterricht*, 21, 1978, s. 5-22.

Internetové zdroje:

<http://ducange.enc.sorbonne.fr>

<http://lb.ics.cas.cz>

<http://litterae.phil.muni.cz>

www.nova-corbeia.uni-paderborn.de

Mgr. Kateřina Spurná, Slovanský ústav AV ČR, v. v. i. – oddělení paleoslovenistiky a byzantologie, Valentinská 1, 110 00 Praha 1; Národní muzeum, Knihovna Národního muzea – oddělení základní knihovny, Václavské náměstí 68, 115 79 Praha 1
spurna@slu.cas.cz; katerina_spurna@nm.cz